

ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

HISTORY
JOURNAL

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

OF YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL
UNIVERSITY

Рік заснування 1996

Foundation year 1996

№ 1/2020 (51)

№ 1/2020 (51)

ІСТОРИЯ

HISTORY
SCIENCES

Чернівці
Чернівецький національний
університет
2020

Chernivtsi
Chernivtsi National
University
2020

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Балух О. БУКОВИНСЬКІ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-ШВЕЦЬКИХ ТА РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ КОНФЛІКТІВ ПОЧАТКУ XVIII ст.	6-16
Balukh O. BUKOVYNIAN LANDS IN THE CONTEXT OF RUSSIAN-SWEDISH AND RUSSIAN-TURKISH CONFLICTS OF THE BEGINNING OF THE XVIII CENTURY	6-16
Добржанський С. РОЗВИТОК ПОВІТОВИХ МІСТ БУКОВИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.	17-24
Dobrzhanskyi S. THE DEVELOPMENT OF COUNTY TOWNS IN BUKOVYNA IN THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURIES	17-24
Королько А. ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЛЬНИ І ФІЛІЇ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У М. СНЯТИН НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.	25-37
Korolko A. ACTIVITIES OF THE READING ROOM AND AFFILIATE OF THE «PROSVITA» IN THE TOWN OF SNIATYN (LATE XIXTH – EARLY XXTH CENTURIES)	25-37
Безаров О. РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЄВРЕЇВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1948–1953 РОКАХ	38-47
Bezarov O. REPRESSIONS AGAINST THE JEWS IN CHERNIVTSI REGION IN 1948–1953	38-47
Руснак О. МІСЦЕ КРИМУ В НЕОІМПЕРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЇ (1991-2020 рр.)	48-58
Rusnak O. THE PLACE OF CRIMEA IN THE NEO-EMPEROR POLICY OF RUSSIA (1991-2020)	48-58

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Макарова О. ДИТЯЧА ПРАЦЯ В АНГЛІЇ В ДОБУ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (МЕДИЧНИЙ АСПЕКТ)	59-68
Makarova O. THE CHILD LABOUR IN ENGLAND DURING THE INDUSTRIAL REVOLUTION (THE MEDICAL ASPECT)	59-68
Десятничук І. ЧЕСЬКА ПОЛІТИКА ТА ІМПЕРІЯ ГАБСБУРГІВ У 1914-1917 рр.	69-77
Desiatnychuk I. CZECH POLITICS AND THE HABSBURG EMPIRE IN 1914-1917	69-77
Аулін О. СПЕЦИФІКА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТУРЕЧЧИНИ НА ПОСТОТТОМАНСЬКОМУ ПРОСТОРІ (1992-2020 рр.)	78-86
Aulin A. SPECIFICS OF TURKEY’S STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE POSTOTTOMAN SPACE (1992-2020)	78-86
Шологон Л. РУСОФІЛЬСЬКИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: СПРОБА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ	87-96
Sholohon L. RUSSOFILE MOVEMENT IN THE GALICIA OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: THE ATTEMPT OF THE SOURCES STUDY ANALYSIS	87-96

Доброчинська В. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ТА РОВЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (1939–1941) ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ	97-103
Dobrochynska V. PERIODICALS OF VOLYN AND RIVNE REGIONS (1939–1941) AS A SOURCE TO STUDYING THE TRANSFORMATION OF EDUCATION	97-103
Дробіна Л. ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКИХ ЧУМАКІВ У ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ	104-112
Drobina L. UKRAINIAN CHUMAKS PHENOMENON IN THE WORKS OF SCIENTISTS	104-112
Гуйванюк М. ЗАРУБІЖНА ІСТОРИОГРАФІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	113-123
Huivaniuk M. FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF SOCIO-POLITICAL AND CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN LITERARY INTELIGENTSIA IN GALICIA AND BUKOVYNA (END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY)	113-123

ЕТНОЛОГІЯ

Мельничук Г. ТРАДИЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ І КУЛЬТУРА ГУЦУЛІВ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)	124-132
Melnychuk H. TRADITIONAL OCCUPATIONS AND CULTURE OF HUTSULS: ISSUES OF PRESERVATION AND REVIVAL (LATE 20TH AND EARLY 21ST CENTURY) ...	124-132

РЕЦЕНЗІЇ

Федорук А. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО МІЛІТАРНИЙ СЕГМЕНТ ГЕТЬМАНСЬКОГО ДВОРУ В РАНЬНОМОДЕРНІЙ УКРАЇНІ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: ОЛЕКСІЙ СОКИРКО. НА ВАРТІ БУЛАВИ. НАДВІРНІ ВІЙСЬКА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ СЕРЕДИНИ ХVІІ – ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.: НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ. – К.: ТЕМПОРА, 2018. – 184 С.: ІЛ.	133-135
Fedoruk A. THE RESEARCH ON HETMAN COURTYARD'S MILITARY SEGMENT IN EARLY MODERN UKRAINE. BOOK REVIEW: OLEKSII SOKYRKO. ON GUARD OF THE MACE. THE COURT TROOPS OF UKRAINIAN HETMANS OF THE MIDDLE OF THE XVII - SECOND HALF OF THE XVIII CENT.: POPULAR SCIENCE PUBLICATION. – К.: TEMPORA, 2018. – 184 P. : ІЛ.	133-135

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2020. – С. 6–16
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2020. – pp. 6–16
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2020.51.6-16>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477.85):355.48(470:560)(470:485)«17»

© Олексій Балух* (Чернівці)

БУКОВИНСЬКІ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-ШВЕЦЬКИХ ТА РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ КОНФЛІКТІВ ПОЧАТКУ XVIII ст.

Початок XVIII ст. виявився досить напруженим для буковинських земель, які стали ареною протистояння могутніх держав – Швеції, Росії, Порту і Речі Посполитої. За час Північної та російсько-турецької війн 1710-1713 рр. територія Буковини неодноразово ставала ареною запеклих боїв. Для Росії вона була своєрідним вікном у Європу, а для Туреччини становила інтерес через свої оборонні споруди, а саме Хотинську фортецю. Таким чином, перебування шведських, козацьких, російських і турецько-татарських військ на території Буковини у 1709-1711 рр. негативно вплинуло на воєнно-політичне становище в краї, призвело до чималих демографічних втрат, запустіння населених пунктів, зuboжіння місцевого населення та його переселення за межі Молдавії.

Ключові слова: Буковина, Молдавія, військово-політичні відносини, Росія, Османська імперія, Швеція, Чернівці, Хотин, козаки.

Oleksii Balukh (Chernivtsi)

BUKOVYNIAN LANDS IN THE CONTEXT OF RUSSIAN-SWEDISH AND RUSSIAN- TURKISH CONFLICTS OF THE BEGINNING OF THE XVIII CENTURY

Abstract. *The beginning of the XVIII century proved to be quite tense for the Bukovynian lands, which became the scene of confrontation between the powerful states – Sweden, Russia, the Ottoman Empire and the Polish-Lithuanian Commonwealth. During the Great Northern War of Russia and Sweden and the Russo-Turkish War of 1710-1713, the Bukovynian lands repeatedly became the scene of fierce battles. For Russia, Bukovyna was a kind of window to Europe, and for Turkey, it was of interest through its fortifications, namely the Khotyn fortress.*

The war began due to mutual provocative actions on the part of these countries, namely the Russian troops of Brigadier G. Kropotov carried out the Chernivtsi raid in 1709, thus violating the Treaty of Constantinople in 1700. In turn, the Turks provoked Russia by the fact that after the Battle of Poltava in 1709 they gave shelter to Charles XII and I. Mazepa with their troops in Moldavia. In the Moldavian lands the military action ended with the signing of the Prut Peace Treaty.

Thus, the presence of Swedish, Cossack, Russian and Turkish-Tatar troops in Bukovyna in 1709 and 1711 had a negative impact on the military and political situation in the region, led to significant demographic losses, desolation of settlements, impoverishment of the local population and his resettlement outside

* к.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Moldavia. Also, all these events influenced the magnifications of the Ottoman presence in the Bukovynian lands, which later resulted in the creation of the rayah or nahiya in the Khotyn region.

Given the urgency of the problem, the purpose of our article is a comprehensive study of the military and political situation of the Bukovynian lands in the period since 1700 to 1711.

Keywords: *Bukovyna, Moldavia, military-political relations, Russia, the Ottoman Empire, Sweden, Chernivtsi, Khotyn, cossacks.*

Актуальність теми пов'язана з воєнно-політичною історією Буковини і Хотинщини – регіону, який упродовж багатьох століть намагалися загарбати потужні держави (Османська імперія, Річ Посполита та ін.), а за молдавський престол постійно велася кровопролитна боротьба. Ця обставина суттєво впливала на соціально-економічну, воєнно-політичну та демографічну ситуацію в краї. Окрім того, через розташування на перехресті важливих торговельних шляхів і на кордонах різних держав регіон неодноразово ставав ареною жорстоких війн і великих битв, у яких брали участь численні військові сили, а також і місцеві жителі. Цей фактор теж суттєво впливав на військово-політичне становище Буковини та її людності.

Мета нашої розвідки полягає у комплексному висвітленні, на основі аналізу джерел і монографічної літератури, воєнно-політичного становища буковинських земель у період з 1700 до 1711 року.

Реалізація мети дослідження зумовлює розв'язання таких **завдань**: охарактеризувати становище буковинських земель на початку XVIII ст.; висвітлити особливості діяльності молдавських господарів у контексті історії Північної Буковини; дослідити специфіку воєнно-політичних відносин Молдавії з Росією, Швецією і Туреччиною, що стосувалися теренів Буковини.

Ступінь наукової розробки проблеми. Джерельну базу роботи становлять: листування Петра I¹, «Літопис Землі Молдавської» І. Некулче², молдавські документи, грамоти³ та ін. Упродовж останніх десятиліть дослідники чимраз частіше звертаються до проблем, пов'язаних із воєнно-політичною історією Буковини. Окремі питання воєнно-політичної історії буковинських земель ставали об'єктом наукових пошуків А. Жуковського⁴, Л. Семьонової⁵, О. Масана⁶, О. Огуя⁷, Л. Войтовича⁸ та ін. Висвітленню деяких питань теми присвячені окремі розділи колективних монографій з історії Молдавської держави⁹ і Буковини¹⁰. Однак на сьогодні ще не існує вичерпної монографії щодо даної тематики дослідження.

Виклад матеріалу. Зазнавши поразки у війні з державами «Священної ліги» (Австрія, Річ Посполита, Венеція та Московське царство), Османська імперія змушена була укласти не вигідний для себе Карловицький мирний договір (1699 р.), за яким втратила чимало раніше захоплених територій, зокрема Поділля і Трансильванію, а вплив у підвладних їй державах поступово слабшав. Не винятком була і Молдавія, до складу якої тоді входили землі сучасної Чернівецької області (тоді ж були повернуті міста Хотин, Чернівці та ін., загарбані раніше поляками).

За першою статтею договору Польща і Порта зобов'язувалися відновити між собою давні кордони: «(...) щоб кордони були відновлені та утверджені і щоб були відокремлені і розділені давніми кордонами рубежі провінцій польських володінь від рубежів імперії, а також Молдавії та інших земель, підвладних Порті, і щоб жодна зі сторін не мала претензій і не прагнула до розширення, але щоб давні кордони без змін і порушень дотримувалися і шанувалися».¹¹ Отже, йшлося насамперед про кордон Поділля з Буковиною як територією, що розміщувалася на польсько-молдавському прикордонні.

Проте у 1700 р. розпочалася Північна війна Росії зі Швецією, а польський король Август II фактично втягнув у неї і Річ Посполиту. Ця подія кілька років не давала змоги польському уряду завершити міждержавне розмежування з Османською імперією.

23 серпня 1701 року була видана коронна інструкція для польських комісарів щодо польсько-молдавського прикордоння. У ній констатувалося, що давнім кордоном є річка Дністер, тому потрібно лише визначити населені пункти, в яких починається і закінчується межа. Остаточне розмежування здійснено лише у жовтні 1703 р.¹² Згідно з цим документом, кордон таки пройшов річкою Дністер. Щодо Молдавії, у ньому згадуються населені пункти Хотин і Сороки у зв'язку із захопленням молдавським господарем човнів і переправ через р. Дністер.

У цьому ж році господар Молдавії звертався із протестом до польського уряду щодо запусіння сусідніх із Поділлям волостей держави, які залишилися майже без жителів, оскільки значна їх кількість продовжувала вербуватися поляками, а пізніше царськими урядовцями до своїх військових формувань.¹³

Одночасно все більший зовнішньополітичний вплив на Молдавську державу, а разом із нею на буковинські землі починають здійснювати дві нові сили: Габсбурзька монархія (отримавши Трансильванію, стала безпосереднім сусідом Буковини) та Московське царство, пізніше Росія (отримавши вихід до Чорноморського узбережжя, воювала з Портою, в основному, у підвладних їй Дунайських князівствах).¹⁴ Таким чином, відбувалася переорієнтація, зокрема на Буковині, від пропольських до промосковських настроїв.

Не винятком був і староста міста Чернівці – Костянтин Туркулець (Туркул), який у 1670-1680-х рр. підтримував поляків¹⁵, а наприкінці XVII ст. – завербований московськими агентами. Свідчення цього – лист валаського резидента Москви Георгія Кастріота від 10 вересня 1698 р., в якому він сповіщає царський уряд про підтримку К. Туркулом спільного походу з козаками на буджацьких татар: «(...) щоб і Костянтин Туркулець, староста чернівецький і регіментар тамошніх волоських (молдавських. – О.Б.) і руських (русинських. – О.Б.) місць, приїхав до нас, як і обіцяв, який з великою увагою очікує таку справу (похід на татар. – О.Б.), і хоче прибути з 10 тис. відбірної кінноти».¹⁶ Два роки потому, наприкінці 1700 р., йому організували зустріч з основним розвідником Москви графом Г. Головкіним, на якого, очевидно, той справив позитивне враження.¹⁷ Щоб закріпити особисте знайомство іншими відгуками про К. Туркульця, останній направив запит про нього у Валахію до політика К. Кантакузино,¹⁸ який, напевно, також був позитивний.

На 6 грудня 1702 р. припадає чергова згадка про К. Туркульця. Валаський резидент чауш Давид Корбя (Корбе) у доповідній записці у Посольський приказ зазначав, що: «У Польщі служить Речі Посполитій волошанин (молдаванин. – О.Б.) Констянтин Туркулець славний воїн, який обіцяв з усіма волохами (молдаванами. – О.Б.), які служать у Польщі, стануть у пригоді царській величності, готові будуть кров свою пролити для православ'я, тільки б звістку йому надали. Хоч зараз буде, якщо накажуть, чи можна мені послати людину для відання польськими справами, тому що він знатний чоловік, а мені друг, як брат рідний, і може мені кореспонденцію надати».¹⁹ Отже, валаський резидент вважав К. Туркульця досвідченим військовим, який відає і польськими справами та може надати важливі розвіддані московитам.

Автор поділяє думку О. Масана, що: «Посольський приказ скористався цією пропозицією, і в подальшому Туркул виконував завдання Головкіна – глави приказу з 1706 р., вербуючи досвідчених військових для російської армії».²⁰ Доказ цього – лист молдавського полковника К. Туркульця від 4 березня 1707 р. безпосередньо самому Г. Головкіну, в якому зазначалося: «За наказом його царської величності надсилаю до вашої милості званого Апостола Кігяча (Кігеча. – О.Б.), породи доброї, який є родом волошанин і воістину православний, у всьому неабиякий чоловік, особливо у лицарській справі вправний, і вірний до послуг ваших, якому накажете справу його царської величності, щоб почав виконувати, оскільки й інші прибудуть в короткий термін для виконання тих же наказів його царської величності, тому що я вже розіслав, даючи знати у наш край волоський, до вправних людей, щоб на службу його царської величності якнайшвидше їхали». Очевидно, були у царській армії й інші воїни з північномолдавських земель, оскільки на час битви під Полтавою і після неї у документах згадується військо волохів, тобто молдаван. Так, цар Петро I 10 липня 1709 р. видав 4 тис. рублів «війську волохів».²¹ Отже, можна стверджувати, що К. Туркулець продовжував вербувати та постачати військових у царську армію.

Водночас, зазнавши поразки у Полтавській битві, шведсько-козацькі війська змушені були рятуватися втечею за р. Дністер у володіння турецького султана. Вони розташувалися у м. Бендери, де пізніше і помер гетьман І. Мазепа. Шведський король Карл XII планував через молдавські та польські землі потрапити до Померанії, де розквартирувалися війська шведського генерала Е. Д. Крассау. Його маршрут мав проходити давнім торговим шляхом через Сучаву, Чернівці та Снятин до Львова, і далі до Кракова.²² Щоб з'ясувати, чи безпечно рухатися цим шляхом, у серпні 1709 р. до м. Чернівці прибув підполковник шведської лейб-гвардії А. Ілленкрук на чолі полку, що складався із 560 солдатів та офіцерів. Однак лише 160 з них мали вогнепальну зброю. Їхні

загони розташовувалися також у Сучаві та Радівцях.²³ Для забезпечення підкріплення до Чернівців прибув і шведський генерал-ад'ютант А. Їлленклоу із козаками, яких було 900 чоловік²⁴. Отже, на буковинських землях розмістилися численні шведсько-козацькі війська, які були дуже жорстокі та грабували місцевих селян і міщан.

Цар Петро I, дізнавшись про стратегічні плани шведів, 19 серпня 1709 р. направив до молдавських кордонів різними дорогами генерал-майора А. Волконського та бригадира Г. Кропотова з кількома драгунськими полками, у складі яких перебували молдавські кавалерійські загони А. Кігеча і братів Антона, Василя та Іониці Танських.²⁵ Окрім цього, Г. Кропотову дали наказ забезпечити охорону молдавсько-польського прикордоння, не пропустити Карла XII до його військ у Померанії, встановити зв'язок із тодішнім господарем Молдавії Міхаєм Раковіце (1703-1705, 1707-1709) і діяти у взаємодії з ним.²⁶ Щодо кількості військ, то бригада Г. Кропотова складалася із близько 4 тис. осіб, розквартированих на Покутті на відрізку від Кутів до Городенки,²⁷ перекриваючи можливий шлях відступу шведів на північ.

Цар суворо заборонив «від першого офіцера і до останнього рядового, під смертною карою» місцевому населенню ніяких образ і насильств не робити, щоб ніхто свавілля не чинив, якщо випадково війська вступають до Молдавії, а Г. Кропотов повинен був наглядати за його виконанням²⁸.

Господар М. Раковіце у листі до графа Г. Головкина від 31 серпня 1709 р. писав, що король Швеції та І. Мазепа планують через Сучаву потрапити у Трансильванію під захист князя Ференца II Ракоці і радив йому перекрити цей шлях.²⁹ Досить цікава згадка у даному листі про буковинців К. Туркульця та А. Кігеча. Саме вони, за словами молдавського господаря, здатні провести царські війська важкодоступними гірськими масивами Карпат.³⁰ Очевидно, через наявність буковинських найманців у бригаді Г. Кропотова цар Петро I і направив її до Молдавії, а отже, на Буковину.

Зваживши усі за і проти, князь О. Д. Меньшиков 14 вересня 1709 р. наказав Г. Кропотову іти з військами у Молдавію до містечка Чернівці. «(...) у Волоську землю (Молдавію. – О.Б.) до містечка Чернівці цього ж вересня у 23 день ходив з паном полковником Туркулом, який вів нас дуже важкими гористими і лісовими місцями. А згадане містечко Чернівці від польського кордону милях в п'яти. І прийшовши наші передові (загони. – О.Б.), з якими був направлений пан полковник Друцький, вчинили з запорожцями-бунтівниками стрільбу, і з наших поранили ротмістра волоського і кілька волохів. Проте дорогу, якою втікати шведам, наші захопили. І так ті шведи і козаки стали біля лісу і з нашими передовими (військами. – О.Б.) мали стрільбу безперервну. І до прибуття мого у містечко Чернівці взяли передові наші шведів у полон: одного капітана, одного поручика, двох прапорщиків, шість чоловік рядових драгун. І як ми прийшли у містечко Чернівці, стали і, зайнявши позиції, пішли проти шведів, які також стояли в строю; проте, побачивши наше військо, не билися, а здалися у полон (...)».³¹

Окрім названих документів, залишилися літописні свідчення сучасника тих подій Іона Некулче щодо битви шведсько-козацького війська з царською армією у Чернівцях. Він повідомляв, що бригада Г. Кропотова з провідником К. Туркульцем, надійшла у Чернівці з боку Михальчі (нині с. Михальча Сторожинецького району Чернівецької області). Козаки-мазепинці, які прийшли зі шведами, пішли униз до долини р. Прут і майже усі втекли. Шведи, у свою чергу, налякані наступом московитів і відступом союзних козаків, змушені були тікати до вершини пагорба Чернівецького,³² а козаки врятувалися втечею на території Молдавії.

А. Жуковський, описуючи згадані події, вважав, що вирішальний бій відбувся «в лісах Михальче, під горою Цецин».³³ Проте О. Масан переконливо довів, що цей бій проходив у районі теперішньої Соборної площі. Проаналізувавши наявний картографічний матеріал, він дійшов висновку, що «дорога, яку перекривав передовий загін полковника Друцького, повинна була прямувати на південь», «головний шлях починався у Чернівцях приблизно на нинішній Центральній площі і прямував на південь, співпадаючи з частиною вул. Головної і Червоноармійської (тепер Героїв Майдану)», а «у XVIII ст. з Чернівців до Сучави їздили саме через Великий Кучурів» і «на теперішній Соборній площі, яка спочатку називалася Дров'яною, ліс існував і в 1709 р.»³⁴ Також він вказував, що шведи мали бути розквартировані в районі сучасних вул. П. Сагайдачного, Ш. Алейхема, Б. Хмельницького і Площі Пресвятої Марії. Почувши постріли своїх вартових, вони рушили до Чернівецького пагорба та облаштували оборонні позиції.³⁵ Отже, шведи були налаштовані дати відсіч передовим загонам

А. Друцького, проте, коли відступили козаки-мазепинці та надійшли переважаючі основні війська на чолі з Г. Кропотом, змушені були здатися неприятелю.

Збереглася реляція бригадира Г. Кроптова царю Петру I, яка надійшла 8 жовтня 1709 р. у польський Торунь, де розташовувався штаб царських військ. У документі зазначалося про перемогу над шведами у Чернівцях і кількість полонених, яких було 554 чол., в тому числі 8 запорожців.³⁶ Існує думка, що він написаний 24 вересня, оскільки саме в цей день царські війська повинні були залишити Чернівці.³⁷ Досить цікава у документі згадка про 500 запорозьких козаків, які були зі шведами і «всі відступили вниз до річки Прут, яких наші передові драгуни і козаки, і волохи багатьох побили і втопили у цій річці».³⁸

У листі Г. Кроптова до молдавського господаря М. Раковіце від 25 вересня 1709 р. бригадир повідомляв, що його війська не завдали жодних збитків і шкоди місцевому населенню, а також згадував про запорожців, вказуючи, що вони, перебігаючи за польський кордон, багато кривд їм чинили, а також, що їх усіх було взято у полон.³⁹ Зрозуміла риторика царського полководця, який прагнув показати дії козаків з негативного боку.

Репорт же Г. Кроптова до О. Д. Меньшикова від 28 вересня 1709 р. з Городенки не зберігся повністю, проте у ньому йшлося про перемогу у Чернівцях та взяття у полон шведів – 551 людину, а щодо запорожців згадувалася їхня кількість у 500 чол., «з яких багато вбито, а інші у річці Прут втоплені, а решта в лісах розбиті».⁴⁰ Таким чином, зі слів Г. Кроптова 8 запорожців потрапили у полон, а решта були вбиті, що, безперечно, не відповідає дійсності. Очевидно, що бригадир прагнув перебільшити свої успіхи в очах вищого військового командування, адже саме вони вважали союзних шведам козаків-мазепинців зрадниками, а не полоненими, яких треба всіх знищити. Отже, вищезгадані слова молдавського літописця про відступ і врятування козаків виглядають правдоподібніше, оскільки запорожці не могли здатися, а повинні були рятуватися лише відступом долиною р. Прут.

Після цього Г. Кропотов направив у Південну Буковину кілька загонів своїх драгунів, щоб очистити ці землі від шведів. Вони знищили дрібні шведські підрозділи у Сучаві, Радівцях, Путні та Кимполунзі, взявши у полон кілька офіцерів і 17 рядових.⁴¹ Також зайняли ці населені пункти, щоб не дати змоги шведам пробитися у Трансильванію.

Після рейду Буковиною бригада Г. Кроптова залишила Чернівці та повернулася до польських кордонів,⁴² у Городенку, забравши із собою полонених шведів. Потім їх відправили у Київ, а генерала Акселя Ілленкрука переправили до Москви.⁴³

Наслідками буковинського рейду царських військ було те, що Карл XII до кінця 1714 р. перебував у Бендерах, так і не спробувавши вирватися із оточення, а гетьман І. Мазепа помер тут 2 жовтня 1709 р. Молдавського господаря М. Раковіце султан позбавив влади і відправив у Бендери до в'язниці, оскільки його запідозрили у зв'язках із московським царем, бо перебування військ Петра I на Буковині не могло залишатися без відома господаря.

Османська імперія розглядала події у Чернівцях, як порушення положень Константинопольського миру 1700 р. між турками і московитами, оскільки бригада Г. Кроптова грубо порушила державний кордон. Події на Буковині не дали можливості полонити Карла XII і таким чином закінчити війну зі Швецією у ранзі переможця набагато швидше, що свідчило про прорахунок вищого командування царських військ. Основним наслідком подій стала колосальна розруха буковинських земель через перебування іноземних військ, спровокувавши голод, епідемічні хвороби і запустіння багатьох населених пунктів.

На початку жовтня 1709 р. великий візир Чорлулу Дамат Алі-паша (1706-1710 рр.) кілька разів скликав засідання дивану щодо недавнього інциденту на Буковині (саме він раніше радив Карлу XII не відправляти війська на північ Молдавії та виступав за мир з Петром I).⁴⁴ Прийняли рішення направити слідчу комісію до Чернівців, до членів якої залучили і чернівецького старосту, який мав допомогти встановити ступінь порушення державного кордону території, що входила до складу Туреччини.⁴⁵ Комісія, окрім роботи із населенням безпосередньо у Чернівцях, працювала також на покутсько-буковинському прикордонні на р. Черемош. Після збору всіх свідчень очевидців подій і встановлення де, як і коли царські війська перетнули молдавсько-польський кордон, султанський диван прийняв рішення передислокувати до Молдавії війська анатолійського намісника Абді-паші та румелійського – Ісмаїл-паші.⁴⁶

Урегулювати внутрішньополітичне становище у Молдавії повинен був новий господар Ніколаос Маврокордат (1709-1710 рр.), який походив із знатного грецького роду фанаріотів. Здійснюючи політику Осаяної Порти, він змушений був брати до уваги перебування царських військ поблизу північних кордонів держави, тому налагодив відносини із королем Польщі Августом II Фрідріхом, погіршивши стосунки із Карлом XII через безчинства шведських військ у Молдавії, зокрема і на Буковині. Вони загострилися після того, як київський воєвода Юзеф Потоцький, прибічник скинутого польського короля С. Лещинського, який переховувався від переслідувань Августа II на північномолдавських, тобто буковинських землях, вимагав від господаря продовольства, але безрезультатно.⁴⁷

Чернівецька перемога царських військ викликала нову хвилю вступу на військову службу добровольців серед місцевого населення. Так, на початку грудня 1709 р. Г. Кропотов повідомляв О. Меньшикову про бажання «30 волохів» прийняти на службу царської величності. Також у цьому листі бригадир згадує про пересування військ київського воєводи у Молдавії.⁴⁸ І це не дивно, оскільки війська Ю. Потоцького впродовж трьох років господарювали на Буковині, завдаючи численних кривд місцевим селянам і міщанам.⁴⁹ Окрім поляків, шведи та різні озброєні волюючи ще п'ять років хазяйнували у м. Чернівці та його околицях.⁵⁰

А. Жуковський зауважував, що і «шведи залишалися на Буковині аж до 1712 р.; в цей час особливо потерпіли Чернівці. Шведи змушені були грабувати, часто погано поводитися з населенням. Згодом вони подалися на Туреччину».⁵¹ Отже, становище північних волостей Молдавії залишалось вкрай важким, бо події на Буковині у 1709 р. принесли численні людські жертви, економічну розруху та зубожіння місцевого люду.

Проте шведський король не міг заспокоїтися і продовжував вести свої інтриги проти Петра I. Він доносив султану про зв'язки господаря Молдавії із московським царем, тому Ахмед III скинув Н. Маврокордату із Ясського престолу, оскільки розглядав територію Молдавії як можливий театр воєнних дій з Росією, а запорукою успіху був вірний господар.⁵² На початку 1710 р., Мартін Нойгебауер, шведський посол у Стамбулі, оприлюднив причини, які були вигідні Порті для протидії успіхам Петра I. Зокрема, у першому пункті документа йшлося, що «Московський цар без дозволу могутнього султана здійснив напад на його територію і здійснив ворожі дії проти шведів, друзів султана, і що зробив він їх умисно».⁵³ Окрім цього, Станіслав Понятовський, який захищав шведські інтереси перед султаном, повідомляв, що Карл XII активно заохочував Туреччину помститися московитам за напад царських військ на Молдавію у 1709 р.⁵⁴ Таким чином, наприкінці 1709 – на початку 1710 р. Туреччину підбурювали до війни з Росією, а основною причиною і приводом до воєнних дій стало порушення державного кордону бригадою Г. Кроптова і розгром шведсько-козацьких загонів у Чернівцях і на Буковині восени 1709 р.

Окрім Швеції, російсько-турецька війна була вигідна й іншим європейським державам. Так, зацікавлена у цій війні була Англія, оскільки вона відволікла б Петра I від боротьби за вихід до Балтійського моря. Франції, у свою чергу, було вигідно втягнути у конфлікт з Портою Австрію або повсталого проти неї князя Трансильванії, тим самим послабивши австрійські позиції. Її зацікавлення у війні Росії з Туреччиною полягало також у можливості посередництва укладання миру між ними. Австрія прагнула відволікти османів від будь-яких дій проти Габсбургів.⁵⁵ Проте, незважаючи на інтриги Карла XII і західних дипломатів, у листопаді 1709 р. був поновлений російсько-турецький мирний договір. Шведський король, дізнавшись про це, продовжив свої підступні дії і домогся зняття з посади великого візира Чорлулу Дамат Алі-пашу та призначення нового – Балтаджи Мехмет-паші, який активно виступав за війну з Московією.⁵⁶

Усі ці події вплинули на скликання 19 листопада 1710 р. розширеного засідання дивану, на якому «Москва у 15 пунктах звинувачувалася у діях проти миру»,⁵⁷ тобто у порушенні умов мирного договору. В одному з «пунктів» зазначалося, що «минулої зими декілька загонів московитів вдерлися до Молдавії і вбили там багато шведів, а інших забрали у полон».⁵⁸ Очевидно, йшлося про буковинський рейд бригади Г. Кроптова 1709 р.

Зваживши усі за і проти, Османська імперія 20 листопада 1710 р. оголосила війну Росії, яка встигла суттєво зміцнити свої позиції на українських землях. Для ведення довготривалих воєнних дій, за посередництва кримського хана Девлет Гірея, молдавським господарем призначили Дмитрія Кантеміра (1710-1711 рр.), у зобов'язання якого входила сплата великих податків, постачання

продовольства, будівництво мосту через р. Дунай, а також участь у воєнних операціях. Зважаючи на це, останній змінює зовнішньополітичну орієнтацію Молдавської держави.⁵⁹

На думку молдавського дослідника В. Статі, господар Д. Кантемір віддалився від Порти, впевнившись у її занепаді, і вбачав у союзі з Росією визволення від турецького панування, відкриття нових європейських горизонтів, зміцнення інституту господарства у Молдавії. Розрив із Портою був також наслідком антимолдавських інтриг валаського господаря К. Бринковяну.⁶⁰

Після смерті І. Мазепи, 5 квітня 1710 р. у Бендерах обрали нового гетьмана Пилипа Орлика, який розгорнув активну антиросійську боротьбу. 31 січня 1711 р. із Бендер вийшли запорожці, які об'єдналися із польськими загонами Ю. Потоцького і татарами, здійснивши рейд українськими землями. Поляків і запорожців було 7-8 тис. чол., а буджацько-білгородська орда складала 20-30 тис. воїнів. Вони, захопивши Немирів, дійшли аж до м. Біла Церква, проте були відкинуті царськими військами.⁶¹ Тобто, спроби П. Орлика послабити російські позиції на українських землях завершилися провалом.

Царський уряд також розпочав підготовку до воєнних дій і 25 лютого 1711 р. у Москві публічно оголосив про розрив миру з Портою та початок війни.⁶² У березні 1711 р. цар Петро I закликав приєднатися до антиосманської боротьби усіх християнських підданих Туреччини.⁶³ Безпосередніми союзниками Москви у цій війні були Молдавія і Валахія. 11 квітня 1711 р. в Луцьку Петро I таємно зустрівся з молдавським боярином Штефаном Лукою, який підтвердив бажання укласти воєнно-політичний союз проти Туреччини.⁶⁴ 13 квітня 1711 р. там же московський цар затвердив «Диплом і пункти» молдавському господарю Д. Кантеміру про спільну боротьбу проти Туреччини та умови військового і державного союзу.⁶⁵ Його текст був складений господарем Молдавії та відправлений царю на підпис.⁶⁶

Досить цікавою видається постать молдавського посла боярина Штефана Луки, оскільки він був чернівецьким старостою,⁶⁷ а також вістерником, тобто завідував державною казною і всіма фінансовими справами князівства.⁶⁸ Поки що мало відомо про цього діяча, але доречно звернути увагу, що тільки голова Чернівецького цинуту титулувався по-старовинному старостою, в той час як очільники інших цинутів називалися пиркелабами.⁶⁹ Зустрічається також інша назва його посади, а саме: «Кантемір послав росіянам свого логофета Стевана Луку, який був одружений на його племінниці, щоб той особисто передав знаки відданості і від його імені приніс клятву вірності молдавського князя і його народу російському царю», а ще «Логофет Стеван Лука виїхав через Чернівці в Галичину, а звідти до Луцька і Ярославля, щоб провести переговори з Савою Владиславичем».⁷⁰ Останній уривок свідчить, що Штефан Лука дійсно був старостою Чернівців, оскільки виїхав він до Петра I саме з цього міста. Посада логофета була найвищим боярським чином у Молдавії, у віданні якого перебувала господарська канцелярія. Через те, що переговори велися цілком таємно, господарю потрібна була людина освічена, якій би він повністю довіряв. Такою людиною й став чернівецький староста Штефан Лука, який до того ж був родичем Д. Кантеміра.

Після цього, наприкінці травня 1711 р. Б. Шереметьєв з кіннотними полками перейшов р. Дністер поблизу Рашкова. План воєнних дій, намічений Петром I у війні з Портою, полягав у тому, щоб форсувати Дністер і випередити турків, не давши їм перейти р. Дунай. Б. Шереметьєв, отримавши відомості про зосередження осман на Дунаї, пішов, всупереч раніше наміченому плану, не до Дунаю, а до р. Прут, очікуючи підходу основних сил царської армії. Переправившись через Дністер, він направив до Ясс бригадира Г. Кропотова з 3 тис. драгунів, а також А. Кігеча на чолі молдавського полку, який налічував близько 500 воїнів,⁷¹ очевидно, вихідців із північномолдавських, тобто буковинських земель.

На початку червня 1711 р. господар Д. Кантемір звернувся до всього населення Молдавії із маніфестом, у якому закликав приєднуватися до війська Петра I для боротьби з османами.⁷²

Основні сили царської армії вийшли до р. Дністер 13 червня 1711 р. поблизу Сороцької фортеці та упродовж тижня переправлялися через річку, після чого продовжили просуватися до р. Прут.⁷³ 24 червня Петро I переправився через річку до столичних Ясс, а свої війська направив до Цецори на об'єднання із Б. Шереметьєвим.⁷⁴ Великий обоз гальмував рух царських військ, які мали намір поблизу Галаца з'єднатися із 7 тис. кіннотників генерала К. Ренне, направлених до Валахії для швидшого переходу військ господаря К. Бринковяну на бік царя,⁷⁵ а також, щоб перехопити заготовлений турками провіант поблизу м. Браїли і зруйнувати міст через р. Дунай. 30 червня вони

залишили основні сили царської армії і рушили до р. Сірет, разом з ними був і полк молдаван на чолі з Г. Кропотовим.⁷⁶

Турецька армія, яка налічувала близько 120 тис. воїнів, у червні 1711 р. переправилася через р. Дунай. Назустріч їй рухалася армія Петра I, яка складалася із близько 40 тис. чол.⁷⁷ 7 липня 1711 р. царські війська зупинилися на відпочинок в урочищі Станілешти на Пруті та зайняли оборону, а турки, об'єднавшись із татарами, поляками і запорожцями поблизу Фальчі, почали форсування річки.⁷⁸ 8 липня турки, переправившись через р. Прут, почали оточувати армію Петра I під Станілештами, а татари і козаки П. Орлика зайняли висоти на іншому березі.⁷⁹ 9-10 липня 1711 р. тут відбувся генеральний бій, який і вирішив хід війни. 9 липня турки здійснили ряд потужних атак, проте росіяни їх відбили зі значними втратами для турків. 10 липня відбулася артилерійська перестрілка, а турецька кіннота і піхота безперервно атакували табір росіян. Зазнавши чималих втрат, обидві сторони були готові до мирних переговорів, що завершилися 12 липня 1711 р. підписанням Прутського договору,⁸⁰ який дозволив Петру I з армією вийти з оточення та відступити до Могилева-Подільського.

Вищезгадана битва відбулася далеко за межами буковинських земель, однак відгомін тих подій дійшов до Буковини і Чернівців. Військові частини генерала К. Ренне, не знаючи про укладення миру з Портою, 12 липня захопили м. Браїлу. Не отримавши розпоряджень від царя, 18 липня генерал здав фортецю туркам і почав відступ. Перебуваючи у важкому становищі, К. Ренне вирішив рухатися правим берегом р. Сірет, щоб не натрапити на османів.⁸¹ Рухаючись молдавськими землями, його війська зайшли на Буковину, де «грабували і з'їдали все, що було в краї».⁸² За словами О. Масана, «не маючи постачання, драгуни добували провіант і фураж у селах і містечках, які траплялися на їхньому шляху».⁸³

Відступаючи Буковиною, війська К. Ренне на початку серпня 1711 р. підійшли «до Чернівців, що на річці Прут».⁸⁴ Звідти рушили до Хотина, де і форсували р. Дністер 11 серпня 1711 р. під Жванцем. Вони також посилали «свого поручика Апрелева в містечко Хотин для взяття провіанту, але турки та волохи провіанту взяти не дали».⁸⁵ Таким чином, російські війська, відступаючи, пройшли через буковинські міста Чернівці та Хотин.

Отже, початок XVIII ст. виявився досить напруженим для буковинських земель, які стали ареною протистояння могутніх держав – Швеції, Росії, Порту і Речі Посполитої. А перебування шведських, козацьких, російських і турецько-татарських військ на території Буковини у 1709 і 1711 рр. негативно вплинуло на воєнно-політичне становище краю, призвело до чималих демографічних втрат, запустіння населених пунктів, зубожіння місцевого населення та його переселення за межі Молдавії. Усі ці події вплинули також на посилення і збільшення османської присутності на буковинських землях, що пізніше призвело до утворення райї або нахіє на території Хотинщини.

¹ Письма и бумаги императора Петра Великого, Т. 9, вып. 1. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1950; Письма и бумаги императора Петра Великого, Т. IX, вып. 2. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1952.

² И. Некулче, *О сама де кувинте. Летописецул Цэрий Молдовой*, Кишннэу, Картя Молдовеняскэ, 1974.

³ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы*, Москва, Наука, 1965, Т.3.

⁴ А. Жуковський, *Історія Буковини* [History of Bukovina], Чернівці, Час, 1991, Ч.1.

⁵ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], Москва, Индрик, 2006.

⁶ О. Масан, *Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р.* [Bukovina as an object of international relations from ancient times to 1774] in «Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.)», Чернівці, Рута, 2005, с. 9-168; О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV – XVIII ст. (до 1775 р.)* [Chernivtsi in the second half of the XIV – XVIII centuries (until 1775)] in «Чернівці. Історія і сучасність», Чернівці, Зелена Буковина, 2009, с. 23-74; А. Масан, «До местечка Чернявец сего же сентября в 23 день» (О русско-шведско-казацкой стычке в Черновцах в 1709 г. и ее международных последствиях) [«To the town Cherniavets on the 23rd day of this September» (About the Russo-Swede-Cossack Skirmish in Chernovtsy

in 1709 and its International Ramifications)], in «Международный исторический журнал «Русин», Кишинев, Русь, 2011, №1(23), с. 16-29.

⁷ А. Огуй, *Прутський похід Петра I і особливості денежного обігу Молдавії та Буковини* [The Pruth Campaign of Peter I and the Peculiarities of Monetary Circulation in Moldavia and Bucovina], in «Международный исторический журнал «Русин», Кишинев, Русь, 2011, №1(23), с. 44-51.

⁸ Л. Войтович, *Історія війн і військового мистецтва* [History of wars and martial arts], Харків, Фоліо, 2018, Т. 2.

⁹ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Principality of Moldavia (last quarter of the 14th – beginning of the 19th century)], Кишинев, Штиинца, 1987; В. Стати, *Історія Молдови* [History of Moldova], Кишинев, Ф.Е.Р. “Tipografia Centrală”, 2002.

¹⁰ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис* [Bukovina historical essay], Чернівці, Зелена Буковина, 1998.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 146 Львівський градський суд, оп. 1, *спр. 481 Карловицький мирний договір*, арк. 889.

¹² М. Крикун, *Восводства Правобережної України у XVI-XVIII століттях: Статті і матеріали* [Palatinates of Right-Bank Ukraine in the Sixteenth through Eighteenth Centuries: Studies and Source Materials], Львів, 2012, с. 285-288.

¹³ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис*, с. 55.

¹⁴ А. Жуковський, *Історія Буковини*, с. 75.

¹⁵ А. Балух, *Влияние польско-турецкого соперничества второй половины XVII в. на военно-политическую ситуацию в Карпато-Днестровском регионе* [The Influence of the Polish-Turkish Rivalry in the Second Half of the 17th Century on the Military and Political Situation in the Carpathian-Dniester Region] in «В поисках сущности: Сборник статей в честь 60-летия Н. Д. Руссева», Кишинэу: Stratum Plus, 2019, с. 418, 420.

¹⁶ *Исторические связи народов СССР*, с. 125.

¹⁷ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 125.

¹⁸ Л. Власова, *Молдавско-польские политические святы в последней четверти XVII – начале XVIII в.* [Moldavian-Polish political relations in the last quarter of the XVII – beginning of the XVIII century], Кишинев, Штиинца, 1980, с. 131.

¹⁹ *Исторические связи народов СССР*, с. 183.

²⁰ О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV*, с. 42.

²¹ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 2, с. 1081.

²² А. Огуй, *Прутський похід Петра I*, с. 45.

²³ А. Масан, «До местечка Чернявец», с. 17.

²⁴ О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV*, с. 43.

²⁵ *Исторические связи народов СССР*, с. 377.

²⁶ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 1, с. 348-351.

²⁷ И. Некулче, *О сама де кувинте*, с. 215.

²⁸ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 1, с. 350.

²⁹ *Исторические связи народов СССР*, с. 314-316.

³⁰ *Там само*, с. 315.

³¹ *Там само*, с. 313-314.

³² И. Некулче, *О сама де кувинте*, с. 217.

³³ А. Жуковський, *Історія Буковини*, с. 75.

³⁴ О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV*, с. 44.

³⁵ А. Масан, «До местечка Чернявец», с. 22.

³⁶ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 1, с. 410-411.

³⁷ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 128.

³⁸ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 1, с. 410.

³⁹ *Исторические связи народов СССР*, с. 313.

⁴⁰ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, Т. IX, вып. 2, с. 1290-1291.

⁴¹ *Там само*, с. 1291.

⁴² *Исторические связи народов СССР*, с. 313.

⁴³ О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV*, с. 45.

⁴⁴ А. Масан, «До местечка Чернявец», с. 24.

⁴⁵ Р. Кайндль, *Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодні* [History of Chernivtsi from ancient times to the present], Чернівці, Зелена Буковина, 2005, с. 36.

⁴⁶ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 129.

⁴⁷ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 241-242.

⁴⁸ *Исторические связи народов СССР*, с. 317.

- ⁴⁹ О. Добржанський, *Хотинщина: історичний нарис* [Khotynshchyna: historical essay], Чернівці, Молодий буковинець, 2002, с. 110.
- ⁵⁰ О. Масан, *Чернівці: 1408-1998: Нариси з історії міста* [Chernivtsi: 1408-1998: Essays on the history of the city], Чернівці, Місто, 1998, с. 16.
- ⁵¹ А. Жуковський, *Історія Буковини*, с. 75.
- ⁵² Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 242.
- ⁵³ *Турция накануне и после Полтавской битвы. (Глазами австрийского дипломата)*, Москва, Наука, 1977, с. 60-61.
- ⁵⁴ *Там само*, с. 96.
- ⁵⁵ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 243.
- ⁵⁶ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 279.
- ⁵⁷ *Турция накануне и после Полтавской битвы*, с. 81-82.
- ⁵⁸ *Там само*, с. 82.7
- ⁵⁹ А. Огуй, *Прутский поход Петра I*, с. 46.
- ⁶⁰ В. Стати, *История Молдовы*, с. 152.
- ⁶¹ Л. Войтович, *Історія війн і військового мистецтва*, с. 498-499.
- ⁶² Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 280.
- ⁶³ А. Огуй, *Прутский поход Петра I*, с. 46.
- ⁶⁴ Е. Белова, *Прутский поход. Поражение на пути к победе?* [Prut campaign. Defeat on the way to victory?], Москва, Вече, 2011, с. 151.
- ⁶⁵ *Исторические связи народов СССР*, с. 323-327.
- ⁶⁶ В. Стати, *История Молдовы*, с. 152.
- ⁶⁷ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 246.
- ⁶⁸ П. Шорников, *От конфедерации – к автономии в составе России. Прутский поход русской армии и эволюция молдавского этногосударственного проекта* [From Confederation – to Autonomy as part of Russia. The Pruth Campaign of the Russian Army and the Evolution of the Moldavian Ethno-State Project] in «Международный исторический журнал «Русин», Кишинев, Русь, 2011, №1(23), с. 9.
- ⁶⁹ А. Масан, «До местечка Чернявец», с. 29.
- ⁷⁰ Й. Дучіч, *Граф Савва Владиславич-Рагузинский. Серб-дипломат при дворе Петра Великого и Екатерины I* [Count Savva Vladislavich-Raguzinsky. Serbian diplomat at the court of Peter the Great and Catherine I.], Санкт-Петербург, Издательско-Торговый Дом «СКИФИЯ», 2020, Изд. 2-е, с. 143.
- ⁷¹ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 280-281.
- ⁷² В. Цвиркун, *Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах* [Dimitri Cantemir. Pages of life in letters and documents], Санкт-Петербург, Нестор-История, 2010, с. 122-125.
- ⁷³ *Походный журнал 1711 г.* Санкт-Петербург, 1854, с. 15.
- ⁷⁴ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 286.
- ⁷⁵ Л. Войтович, *Історія війн і військового мистецтва*, с. 499.
- ⁷⁶ В. Артамонов, *Турецко-русская война 1710–1713 гг.* [Turkish-Russian war of 1710-1713], Москва, Кучково поле, 2019, с. 131; Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 286.
- ⁷⁷ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 251.
- ⁷⁸ В. Артамонов, *Турецко-русская война 1710–1713 гг.*, с. 138-140.
- ⁷⁹ Л. Войтович, *Історія війн і військового мистецтва*, с. 499.
- ⁸⁰ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 290.
- ⁸¹ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 130.
- ⁸² И. Некулче, *О сама де кувинте*, с. 274.
- ⁸³ О. Масан, *Чернівці у другій половині XIV*, с. 46.
- ⁸⁴ А. Мышлаевский. *Война с Турцией 1711 г.: Прутская операция* [War with Turkey 1711: Prut operation], Санкт-Петербург, Воен. учен. ком. Глав. штаба, 1898, Вып. XII, с. 174.
- ⁸⁵ *Там само*, с. 188.

References

1. V. Artamonov, *Turetsko-russkaia voina 1710–1713 hh.* [Turkish-Russian war of 1710-1713], Moskva, Kuchkovo pole, 2019, s. 131; L. Semenova, *Kniazhestva Valakhyia y Moldavyia*, 448 s.
2. A. Balukh, *Vlyaniye polsko-turetskoho sopernychestva vtoroi polovyny XVII v. na voenno-polytycheskuiu situatsiyu v Karpato-Dnestrovskom rehyone* [The Influence of the Polish-Turkish Rivalry in the Second Half of the 17th Century on the Military and Political Situation in the Carpathian-Dniester Region] in «V poyskakh sushchnosti: Sbornyk statei v chest 60-letyia N. D. Russeva», Kyshynэ: Stratum Plus, 2019, s. 413-423.
3. E. Belova, *Prutskiy pokhod. Popazhenye na puty k pobeде?* [Prut campaign. Defeat on the way to victory?], Moskva, Veche, 2011, 272 s.

4. V. Botushanskiy, Bukovyna istorychnyi narys [Bukovina historical essay], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, 416 c.
5. L. Vlasova, Moldavsko-polskye polytycheskye sviaty v poslednei chetverti XVII – nachale XVIII v. [Moldavian-Polish political relations in the last quarter of the XVII – beginning of the XVIII century], Kyshynev, Shtyntsya, 1980, 166 s.
6. L. Voitovych, Istorii viin i viiskovoho mystetstva [History of wars and martial arts], Kharkiv, Folio, 2018, T. 2, 976 c.
7. O. Dobrzhanskiy, Khotynshchyna: istorychnyi narys [Khotynshchyna: historical essay], Chernivtsi, Molodyi bukovynets, 2002, 464 c.
8. D. Drahnev, Ocherky vneshnepolytycheskoi ystoriy Moldavskoho kniazhestva (posledniaia chetvert KhIV – nachalo KhIKh v.) [Essays on the foreign policy history of the Principality of Moldavia (last quarter of the 14th – beginning of the 19th century)], Kyshynev, Shtyntsya, 1987, 464 c.
9. I. Duchich, Hraf Savva Vladyslavych-Rahuzynskiy. Serb-diplomat pry dvore Petra Velykoho y Ekateryny I [Count Savva Vladislavich-Raguzinsky. Serbian diplomat at the court of Peter the Great and Catherine I.], Sankt-Peterburh, Yzdatelsko-Torhovyi Dom «SKYFYIA», 2020, Yzd. 2-e, 296 s.
10. A. Zhukovskiy, Istorii Bukovyny [History of Bukovina], Chernivtsi, Chas, 1991, Ch.1, 120 c.
11. R. Kaindl, Istorii Chernivtsiv vid naidavnishykh chasiv do sohodennia [History of Chernivtsi from ancient times to the present], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2005, 300 s.
12. M. Krykun, Voievodstva Pravoberezhnoi Ukrainy u XVI-XVIII stolittiakh: Statti i materialy [Palatinates of Right-Bank Ukraine in the Sixteenth through Eighteenth Centuries: Studies and Source Materials], Lviv, 2012, s. 284-335.
13. Ystorycheskye sviazy narodov SSSR y Rumynyy v XV – nachale XVIII v.: Dokumenty y materyaly, Moskva, Nauka, 1965, T.3, 416 c.
14. Pysma y bumahy ymperatora Petra Velykoho, T. 9, vyr. 1. Moskva, Yzd-vo Akademyy nauk SSSR, 1950, 527 c.
15. Pysma y bumahy ymperatora Petra Velykoho, T. IX, vyr. 2. Moskva, Yzd-vo Akademyy nauk SSSR, 1952, 1621 c.
16. O. Masan, Bukovyna yak ob'iekt mizhnarodnykh vidnosyn z davnykh chasiv do 1774 r. [Bukovina as an object of international relations from ancient times to 1774] in «Bukovyna v konteksti yevropeyskykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnykh chasiv do seredyiny KhKh st.)», Chernivtsi, Ruta, 2005, s. 9-168.
17. A. Masan, «Do mestechka Cherniavets seho zhe sentiabria v 23 den» (O rusko-shvedsko-kazatskoi stychke v Chernovtsakh v 1709 h. y ee mezhdunarodnykh posledstviyakh) [«To the town Cherniavets on the 23rd day of this September» (About the Russo-Swede-Cossack Skirmish in Chernovtsy in 1709 and its International Ramifications)], in «Mezhdunarodnyi ystorycheskyi zhurnal «Rusyn», Kyshynev, Rus, 2011, №1(23), s. 16-29.
18. O. Masan, Chernivtsi u druhii polovyni XIV – XVIII st. (do 1775 r.) [Chernivtsi in the second half of the XIV – XVIII centuries (until 1775)] in «Chernivtsi. Istorii i suchasnist», Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2009, s. 23-74.
19. O. Masan, Chernivtsi: 1408-1998: Narysy z istorii mista [Chernivtsi: 1408-1998: Essays on the history of the city], Chernivtsi, Misto, 1998, 213 s.
20. A. Myshlaevskiy, Voyna s Turtsyeyi 1711 h.: Prutskaia operatsiya [War with Turkey 1711: Prut operation], Sankt-Peterburh, Voен. uchen. kom. Hlav. shtaba, 1898, Vyr. XII, 359 s.
21. Y. Nekulche, O sama de kuvynte. Letopysetsul Tseryi Moldovei, Kyshynnu, Kartia Moldoveniaskэ, 1974, 508 c.
22. A. Ohui, Prutskiy pokhod Petra I y osobennosti denezhnoho obrashcheniya Moldavy y Bukovyny [The Pruth Campaign of Peter I and the Peculiarities of Monetary Circulation in Moldavia and Bucovina], in «Mezhdunarodnyi ystorycheskyi zhurnal «Rusyn», Kyshynev, Rus, 2011, №1(23), s. 44-51.
23. L. Semenova, Kniazhestva Valakhyya y Moldavya. Konets XIV – nachalo XIX v. (Ocherky vneshnepolytycheskoi ystoriy) [Principality of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], Moskva, Yndryk, 2006, 432 c.
24. V. Staty, Ystoriya Moldovy [History of Moldova], Kyshynev, F.E.P. «Tipografia Centrală», 2002, 480 c.
25. Turtsyia nakanune y posle Poltavskoi bytvy. (Hlazamy avstriyskoho diplomata), Moskva, Nauka, 1977, 103 s.
26. V. Tsvyrkun, Dumytryi Kantemir. Stranytsy zhynny v pysmakh y dokumentakh [Dimitri Cantemir. Pages of life in letters and documents], Sankt-Peterburh, Nestor-Ystoriya, 2010, 412 s.
27. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, f. 146 Lvivskiyi grodskiyi sud, op.1, spr. 481 Karlovtytskyi myrnyi dohovir, 1516 ark.
28. P. Shornykov, Ot konfederatsyy – k avtonomyy v sostave Rossyy. Prutskiy pokhod russkoi armyy y evoliutsiya moldavskoho etnohosudarstvennoho proekta [From Confederation – to Autonomy as part of Russia. The Pruth Campaign of the Russian Army and the Evolution of the Moldavian Ethno-State Project] in «Mezhdunarodnyi ystorycheskyi zhurnal «Rusyn», Kyshynev, Rus, 2011, №1(23), s. 7-15.